

Subjekty, objekty a obsah právních vztahů

Mgr. Martin Hapla, Ph.D.

Obsah

- 1 Subjekty právního vztahu
 - 1.1 Fyzické osoby
 - 1.2 Právnícké osoby
 - 1.3 Stát
- 2 Objekty právního vztahu
- 3 Obsah právního vztahu
 - 3.1 Subjektivní právo
 - 3.2 Nárok
 - 3.3 Pravomoc
 - 3.4 Právní povinnost
 - 3.5 Vztah subjektivních práv a povinností
- 4 Lidská práva

1 Subjekty právního vztahu

- Subjekt právního vztahu je osoba zavázaná subjektivní povinností nebo oprávněná subjektivním právem.
- Mezi subjekty právního vztahu patří:
fyzické osoby;
právnícké osoby;
stát.
- Subjekt právního vztahu charakterizuje:
způsobilost k právům a povinnostem (v NOZ označována jako „právní osobnost“);
způsobilost k právnímu jednání (dříve též způsobilost k právním úkonům, dnes v NOZ označována jako „svéprávnost“);
způsobilost k protiprávnímu jednání (označována rovněž jako deliktní způsobilost).

1 Subjekty právního vztahu

- Aby mohl být někdo/něco subjektem právního vztahu, musí mít **právní osobnost**.
- § 15 odst. 1 NOZ uvádí, že „*Právní osobnost je způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti.*“
- Aby mohl být někdo/něco subjektem právního vztahu svým vlastním přičiněním, musí mít **svéprávnost**.
- § 15 odst. 2 NOZ uvádí, že „*Svéprávnost je způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem (právně jednat).*“
- § 16 NOZ stanoví, že se nikdo nemůže právní osobnosti nebo svéprávnosti vzdát, a to ani zčásti. Pokud tak učiní, nepřihlíží se k tomu.

1.1 Fyzické osoby

- Podle § 19 odst. 1 NOZ: „*má každý člověk "vrozená, již samotným rozumem a citem poznatelná přirozená práva, a tudíž se považuje za osobu. Zákon stanoví jen meze uplatňování přirozených práv člověka a způsob jejich ochrany."*
- Podle § 19 odst. 2 NOZ: „*Přirozená práva spojená s osobností člověka nelze zcizit a nelze se jich vzdát; stane-li se tak, nepřihlíží se k tomu. Nepřihlíží se ani k omezení těchto práv v míře odporující zákonu, dobrým mravům nebo veřejnému pořádku.“*
- Způsobilost k právům a povinnostem fyzické osoby **vzniká**:
 - v občanském právu v zásadě narozením (§ 25 NOZ: „*Na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Má se za to, že se dítě narodilo živé. Nenarodí-li se však živé, hledí se na ně, jako by nikdy nebylo.“*);

1.1 Fyzické osoby

- v ústavním právu dosažením 18, 21 nebo 40 let;
- v pracovním právu dosažením 15 let a ukončením povinné školní docházky.
- Způsobilost k právům a povinnostem fyzické osoby **zaniká**:
 - smrtí;
 - soudním prohlášením fyzické osoby za mrtvou.
- Způsobilost k právnímu jednání **vzniká**:
 - jedná-li se o plnou svéprávnost v občanském právu – zletilostí (dovršením 18. roku věku, popřípadě před jeho dosažením přiznáním svéprávnosti, nebo uzavřením manželství);
 - NOZ v § 31 dále stanoví, že: *„Má se za to, že každý nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, je způsobilý k právním jednáním co do povahy přiměřeným rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku.“*

1.1 Fyzické osoby

- Svěprávnost může být **omezena** jen za splnění několika podmínek stanovených zákonem (§ 55 a následující NOZ).
- Svěprávnost lze omezit jen v zájmu člověka, jehož se to týká;
- po jeho zhlédnutí;
- jen tehdy, pokud by mu hrozila jinak závažná újma a nepostačilo by vzhledem k jeho zájmům mírnější a méně omezující opatření.
- Svěprávnost může omezit pouze soud;
- v rozsahu, v jakém člověk není pro duševní poruchu, která není jen přechodná, schopen právně jednat. Zároveň vymezí rozsah, v jakém způsobilost člověka samostatně právně jednat omezil.
- Způsobilost k protiprávnímu jednání v kontextu trestního práva vzniká dosažením 15, resp. 18 let.

1.2 Právnícké osoby

- Právníckou osobu NOZ chápe jako: *„organizovaný útvar, o kterém zákon stanoví, že má právní osobnost, nebo jehož právní osobnost zákon uzná. Právnícká osoba může bez zřetele na předmět své činnosti mít práva a povinnosti, které se slučují s její právní povahou.“*
- Rozlišujeme právnícké osoby:
 - **Soukromoprávní:** Vznikají na základě právního jednání:
 - Soukromoprávní korporace: Jsou to organizované společenství jiných osob, tvořené členy nebo společníky (např. spolky, obchodní korporace);
 - Fundace: Jejich základem je majetek určený k určitému účelu (např. nadace, nadační fond).
 - **Veřejnoprávní:** Jsou zřízeny přímo na základě zákona:
 - Kraje a obce;
 - Veřejné vysoké školy;
 - Profesní komory (např. ČAK).

1.2 Právnícké osoby

- Existuje více teorií objasňujících vznik právnické osoby. Rozlišujeme především:
 - **Teorie fikce:** Jejím prvním představitelem byl Friedrich Carl von Savigny. Tato teorie vychází z přesvědčení, že pouze člověk je způsobilý mít práva a povinnosti. Existenci této způsobilosti u právnické osoby je vysvětlována přenesením některých charakteristik člověka na umělý útvar. Právnická osoba ji zpravidla získává příznáním právním řádem. Je tedy pouhou právně-technickou konstrukcí, která reálně neexistuje. Z tohoto důvodu ani nemá vlastní vůli a právně jednat může pouze prostřednictvím zástupců.
 - **Teorie reality:** Je spjata se sociologickým pohledem na svět. Podle ní základ právnické osoby existuje nezávisle na právu jako sociální fakt. Zákonodárce tento sociální fakt stanovením právní úpravy pouze bere na vědomí.

1.2 Právnícké osoby

- Vznik všech tří způsobilostí u právnické osoby je obvykle spojen (pokud není zřízená přímo zákonem, nebo zákon nestanoví něco jiného) s jejím zápisem do příslušného **veřejného rejstříku právnických osob** a zaniká jejím výmazem.
- Veřejnými rejstříky právnických osob jsou:
 - Nadační rejstřík;
 - Obchodní rejstřík;
 - Rejstřík obecně prospěšných společností;
 - Rejstřík ústavů;
 - Rejstřík společenství vlastníků jednotek;
 - Spolkový rejstřík.
- NOZ v § 120 stanoví: *„Do veřejného rejstříku se o právnické osobě zapíše alespoň den jejího vzniku, den jejího zrušení s uvedením právního důvodu a den jejího zániku, jakož i její název, adresa sídla a předmět činnosti, jméno a adresa*

1.2 Právnícké osoby

bydliště nebo sídla každého člena statutárního orgánu spolu s uvedením způsobu, jakým tento orgán právníckou osobu zastupuje, a údajů o dni vzniku nebo zániku jejich funkce.“

- Právnícká osoba zpravidla jedná prostřednictvím svého statutárního orgánu.
- Právní úpravu právníckých osob kromě občanského zákoníku rozvíjí též řada dalších předpisů (např. zákon o obchodních korporacích apod.).

1.3 Stát

- V kontextu státovědy bývá stát tradičně vymezován prostřednictvím tří prvků: státní mocí, lidem a územím.
- Představuje zvláštní typ právnické osoby, která v sobě slučuje dvě odlišné charakteristiky:
- Stát je subjektem, který má způsobilost autoritativní normotvorby a jako takový je v nadřazeném postavení vůči všem ostatním právním subjektům.
- Stát je jedním z účastníků občanskoprávních vztahů a jeho postavení je vůči ostatním právním subjektům rovné. V tomto rámci jej lze charakterizovat jako veřejnoprávní korporaci, jejíž práva a povinnosti jsou vykonávána jednotlivými státními orgány.

2 Objekty právního vztahu

- Objekty právního vztahu jsou příčinou, proč subjekty vstupují do právních vztahů. Jsou tím, co je realizováno prostřednictvím vzájemných práv a povinností subjektů právního vztahu.
- Můžeme rozlišit následující druhy objektů:
- **Věci**: mezi jejich podstatné charakteristiky patří ovladatelnost a použitelnost, NOZ říká, že *„Věc v právním smyslu (dále jen „věc“) je vše, co je rozdílné od osoby a slouží potřebě lidí.“*, rozlišujeme věci:
 - **hmotné** (tj. *„ovladatelná část vnějšího světa, která má povahu samostatného předmětu“*) a **nehmotné** (tj. *„práva, jejichž povaha to připouští, a jiné věci bez hmotné podstaty“*);
 - **movité a nemovité**;
 - **zůživatelné** (svým obvyklým použitím se spotřebují) a **nezůživatelné** (odhlédne-li se od obvyklého

2 Objekty právního vztahu

- opotřebení, nespotřebovávají se svým používáním);
- **zastupitelné** (jsou nahraditelné jinou stejnou věcí) a **nezastupitelné** (nejsou nahraditelné);
 - **genericky** (jsou určeny druhovými znaky jako váhou, mírou, počtem) a **individuálně určené** (jsou určeny konkrétními, individuálními znaky);
 - **jednotlivé** a **hromadné** (soubor jednotlivých věcí spojený s určitou přidanou hodnotou);
 - **dělitelné** (může být rozdělena, aniž by ztratila své využití) a **nedělitelné** (rozdělením by své využití ztratily).

2 Objekty právního vztahu

- **Zvíře:** podle NOZ již není věcí, nýbrž má „*zvláštní význam a hodnotu již jako smysly nadaný živý tvor. [... U]stanovení o věcech se na živé zvíře použijí obdobně jen v rozsahu, ve kterém to neodporuje jeho povaze.*“;
- **Výsledky tvůrčí duševní činnosti:** jsou předmětem autorského práva (např. vynálezy, objevy, tvůrčí díla vyjádřená v objektivní podobě apod.);
- **Chování a jeho výsledky:** coby předmět právního vztahu se do určité míry překrývá s jeho obsahem (např. povinnost předložit doklady, podat zprávu, právní zastoupení advokátem apod.);
- **Hodnoty lidské osobnosti:** mají nemajetkovou povahu (např. důstojnost, čest, zdraví apod.);
- **Hmotné objekty, které jsou živými tkáněmi:** jedná se např. o lidské tělo a jeho části (transplantáty).

3 Obsah právního vztahu

- Obsahem právního vztahu jsou různá **subjektivní práva a povinnosti**, které vyplývají z právního vztahu.
- Někteří autoři však nad rámec uvedeného rozlišení ještě operují s dalšími pojmy. Například Wesley Newcomb Hohfeld rozlišoval:
 - **nárok**;
 - **privilegium**;
 - **pravomoc**;
 - **imunita**.
- Od pojmu subjektivního práva bývá též (zejména v ústavněprávním kontextu) odlišována **svoboda**, kterou můžeme v nejobecnějším smyslu chápat jako nepřítomnost omezení.

3.1 Subjektivní právo

- V českém jazyku je slovo „právo“ polysém. Označuje jak **objektivní právo** (tj. soubor norem), tak i **subjektivní právo** (tj. oprávnění, možnost chovat se určitým způsobem).
- V anglickém jazyku existují pro tyto pojmy dva rozdílné výrazy – *law* pro objektivní právo, *right* pro právo subjektivní.
- V německém (*Recht*), francouzském (*droit*) a italském jazyku (*diritto*) mají pro objektivní a subjektivní právo taktéž jen jeden společný výraz.
- Anglické slovo „right“ můžeme dále používat ve významech *moral right* (tj. morální právo) a *legal right* („právní právo“, právo v užším slova smyslu).
- Není úplně zřejmé, v jaké době se pojem subjektivního práva vyskytl. Někteří autoři spojují jeho vznik s působením Grotia, Hobbese a Locka, jiní kladou jeho počátky již do středověku. Římské právo obecný pojem subjektivního práva nezná.

3.1 Subjektivní právo

- V anglické literatuře se lze setkat se dvěma základními teoriemi, které usilují o objasnění konceptu subjektivních práv na základě analýzy jejich funkce:
 - 1) **Teorie vůle** (Will Theory): Podle této teorie je nositel práva Hartovými slovy „suverénem v malém měřítku“. Funkcí práva je poskytnout jeho nositeli kontrolu nad povinností druhého.
 - 2) **Zájmová teorie** (Interest Theory): Podle této teorie je funkcí práva zajištění zájmů jeho nositele. V současnosti převládá.
- V souvislosti s lidskými právy bývá zájmová teorie kritizována za to, že dostatečně neobjasňuje, proč některé zájmy generují práva a jiné nikoliv.

3.1 Subjektivní právo

- Subjektivní právo je podle Jaromíra Harváňka „*právem upravená možnost subjektu se určitým způsobem chovat a požadovat k tomu odpovídající chování druhého subjektu*“.
- Subjektivní práva můžeme dělit na:
 - **absolutní** (oprávnění subjektu odpovídá povinnost neurčitého počtu subjektů, působí erga omnes – vůči všem) a **relativní** (oprávnění subjektu odpovídá povinnost určitého subjektu);
 - **přirozená** (vyplývající z přirozenosti člověka) a **pozitivní** (vyplývající z pozitivního práva);
 - **pozitivní** (odpovídají jim pozitivní povinnosti spočívající v tom něco vykonat) a **negativní** (odpovídají jim negativní povinnosti spočívající v tom něčeho se zdržet);
 - **individuální** (oprávněným je jednotlivec) a **skupinová** (oprávněným je širší kolektiv).

3.1 Subjektivní právo

- Subjektivní práva můžeme dále klasifikovat podle osoby jejich nositele, podle předmětu, k němuž se vztahují apod.

3.2 Nárok

- Někteří autoři (např. Viktor Knapp) odlišují od pojmu subjektivního práva pojem nárok.
- Lze jej chápat jako *„právní možnost uplatnit své subjektivní právo, tj. domáhat se právní ochrany jeho realizace.“*
- Rozdíl mezi těmito dvěma pojmy Knapp objasňuje na praktickém příkladu: *„Z půjčky vznikne subjektivní právo věřitelovo na vrácení půjčené věci. Nárok na její vrácení mu však vznikne až v době, kdy se půjčka stane splatnou.“*

3.3 Pravomoc

- Pravomoc představuje oprávnění orgánu veřejné moci (tj. státních orgánů a orgánů územní samosprávy) uplatňovat veřejnou moc v rámci své právem vymezené působnosti.
- Jako synonymum pravomoci je někdy používán výraz kompetence. Někteří autoři (např. Viktor Knapp) však tyto dva výrazy rozlišují, když kompetenci přisuzují význam příslušnosti.
- Rozdíl mezi nimi opět Knapp objasňuje na praktickém příkladu: Otázkou pravomoci je, zda v určité věci může rozhodnout soud, nebo správní orgán. Ukáže-li se, že právě soud je nositelem pravomoci, je otázkou kompetence, který konkrétní soud má o takové věci rozhodnout.

3.4 Právní povinnost

- Právní povinnost je právem stanovená nutnost chovat se určitým způsobem.
- Rozlišujeme čtyři základní druhy povinnosti:
 - **facere** (konat);
 - **dare** (dát);
 - **omittere** (zdržet se určitého jednání);
 - **pati** (strpět určité jednání).
- Dare a facere představují aktivní činnost, zatímco omittere a pati pasivní. Všechny uvedené druhy právní povinnosti mohou odpovídat relativnímu subjektivnímu právu, avšak absolutnímu subjektivnímu právu odpovídá pouze omittere.
- Dále můžeme rozlišit právní povinnosti **absolutní** a **relativní**.

3.5 Vztah subjektivních práv a povinností

- V soukromém právu obvykle subjektivnímu právu jedné strany odpovídá právní povinnost strany druhé (např. právní povinnosti dlužníka zaplatit peněžitý dluh odpovídá subjektivní právo věřitele po dlužníkovi vyžadovat toto plnění).
- Existují však i právní vztahy, v nichž právní povinnosti neodpovídá žádné subjektivní právo.

4 Lidská práva

4) Zakládající nároky vůči státu.

- Frédéric Sudre rozlišuje tři roviny pojmu lidských práv (**právní, politickou, filosofickou**), které uspořádává do schématu pyramidy.
- Filosofické názory a teorie se postupně uplatňují v politických procesech, které mohou nakonec vést až k právnímu zakotvení lidských práv. Jedná se o tři rozdílné roviny, v jejichž rámci je výraz „lidská práva“ nositelem odlišných významů. Nelze je oddělit – vzájemně se ovlivňují.

4 Lidská práva

- Kromě výrazu lidská práva se můžeme též setkat s výrazy **základní práva** a **občanská práva**.
- Můžeme se setkat s dvěma způsoby chápání rozdílu mezi lidskými a základními právy:
 - 1) Lidská práva jsou spíše pojmem z říše morálky, zatímco základní práva jsou lidská práva „přetavená do podoby právního textu“. Rozdíl mezi nimi tedy spočívá v právní závaznosti, přičemž lidská práva představují širší kategorii.
 - 2) Základní práva jsou pouze ta lidská práva, která mají zásadní důležitost, musí být dodržována vždy (i za války, popřípadě jiného veřejného ohrožení).
- Výraz „lidská práva“ se častěji zmiňuje v mezinárodních dokumentech (zpravidla různých úmluvách a deklaracích), zatímco výraz „základní práva“ je zpravidla uváděn ve vnitrostátních právních předpisech (ústavách apod.).

4 Lidská práva

- **Občanská práva** jsou spojena se statusem člověka jakožto občana nějakého státu (např. právo volit).
- Lidská práva jsou naopak chápána jako práva všech lidí.
- V USA jsou občanská práva chápána v jiném kontextu než v Evropě, což souvisí zejména s úsilím černošského obyvatelstva o rovnoprávnost v polovině 20. století. Občanská práva jsou tedy pojímána jako: „právně zakotvená práva potřebná k užívání svobodného a rovného občanství.“

4 Lidská práva

- V rámci historického vývoje lidských práv můžeme rozlišit:
 - **Období přirozených práv;**
 - **Období pozitivizace;**
 - **Období univerzalizace.**
- Někdy bývá zdůrazňována jako významný předěl v historickém vývoji lidských práv druhá světová válka, jindy 70. léta (souvisí s působením Jimmy Cartera na postu prezidenta USA).
- **Koncepci tří generací lidských práv** vytvořil právník Karel Vašák.
 - 1) Práva první generace (*politická, občanská*),
 - 2) Práva druhé generace (*sociální, ekonomická, kulturní*),
 - 3) Práva třetí generace (*práva solidarity, kolektivní práva, právo na udržitelný rozvoj apod.*)
- **Myšlenka nedělitelnosti lidských práv:** s právy první i druhé generace by se mělo nakládat stejným způsobem, jedny nemohou bez druhých adekvátně fungovat.

Děkuji za pozornost.